

УДК 793.2(47+57)''19''

Короленко Євгенія Олегівна,
аспірантка,
Київський національний університет культури і мистецтв

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕАТРАЛІЗОВАНИХ СВЯТ РАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ

У статті розглянуто особливості організації театралізованих свят періоду СРСР. Виявлено ідеологічні «штампи» в тематиці, режисерських прийомах, художньому оформленні різноманітних масових заходів. З'ясовано вплив театралізованих видовищ на формування політичної свідомості громадян.

Ключові слова: театралізоване свято, радянська культура, ритуал, обрядовість, масове дійство.

В статье рассмотрены особенности организации театрализованных праздников периода СССР. Выявлены идеологические «штампы» в тематике, режиссерских приемах, художественном оформлении различных массовых мероприятий. Установлено влияние театрализованных зрелищ на формирование политического сознания граждан.

Ключевые слова: театрализованный праздник, советская культура, ритуал, обрядность, массовое действо.

The thesis discusses the peculiarities of organization of the theatrical holidays of the USSR period. It discovers the ideological cliches in the themes, director's methods, decoration of the various mass events. It determines the influence of the theatrical performances on the formation of the citizens' political consciousness.

Key words: theatrical holiday, soviet culture, ritual, ritualism, mass event.

Сучасний етап розвитку українського суспільства означений збільшенням уваги до минулого нашої країни, її духовної спадщини. Важливими стають питання щодо визначення впливу ідеологічних інституцій на традиційну культуру українців у різні історичні періоди. У представленій науковій розвідці розглянуто особливості організації театралізованих свят радянського періоду.

Метою даної статті стало переосмислення ролі і значення окремих структурних компонентів радянських масових заходів, виявлення ідеологічних «шаблонів» в їх тематиці, режисерських прийомах, художньому оформленні. Недостатня розробленість заявленої теми у вітчизняній науковій літературі обумовлює актуальність дослідження.

Про театралізовані свята радянського періоду загалом, окремих структурних компонентів та особливості їх організації, зокрема, існує значний корпус наукових досліджень. Про це писали: Л. Тульцева, М. Пархоменко, О. Кувеньова, Ю. Гошко, Р. Дмитренко, Н. Здоровега, В. Бульванкер, Л. Худащ, А. Аль-Анні, Н. Кузіна, Ю. Каганов, Є. Лубенець, М. Рольфа, О. Пенькова, В. Чуйко.

Радянська історіографія проблеми представлена переважно у вигляді методичних брошур із рекомендаціями щодо проведення театралізованих свят у місті чи селі або наукових авторських і колективних монографій з аналізом святково-обрядової культури народів СРСР. Зокрема у роботах Л. Тульцевої «Современные праздники и обряды народов СССР» (М., 1985) [13] та М. Пархоменко «Обряды у нашому житті» [7] в хронологічному порядку визначено процес виникнення, розвитку і становлення найважливіших радянських урочистостей. У науковій праці О. Кувеньової «Свята колгоспної України» (К., 1963) [4] йдеться про вплив радянської дійсності (колгоспної та робітничої) на формування традиційної народної обрядовості та впровадження нових свят. Основною тематикою колективного монографічного дослідження Ю. Гошко, Р. Дмитренка, Н. Здоровеги «Соціалістична обрядовість на Україні: Історичний досвід та сучасні проблеми» (К., 1983) [11] є досвід використання театралізації з метою протиставлення церковних і народних святкових елементів. Дослідження радянських учених В. Бульванкера «Праздники нашей улицы» (Л., 1967) [1] і Л. Худаш «Дитячі та юнацькі свята: Із досвіду 70-х років» (К., 1982) [14] оприлюднюють питання розробки нової соціалістичної обрядовості у дитячому та юнацькому середовищі шляхом створення оригінальних режисерських сценаріїв.

Сучасні дослідницькі джерела надають більш об'єктивну й неупереджену оцінку характеру радянських свят, обрядів, ритуалів. У наукових публікаціях А. Аль-Анні, Н. Кузіної, Ю. Каганова, Є. Лубенець [3; 5; 6] піднято проблему маніпулювання суспільною свідомістю за допомогою масової святкової культури. Характер формування специфічної культури масових видовищ як засобу формування громадських політичних стандартів в СРСР став предметом дослідження німецького ученого М. Рольфа у його фундаментальній науковій роботі «Радянські масові свята» (М., 2009) [9]. В історичних студіях О. Пенькової «Традиції, свята та обрядовість населення Східної України в 1960-х – середині 1980-х рр.: державна політика і повсякденне життя» (Д., 2006) [8] і В. Чуйко «Ретроспективний огляд розвитку масових свят в Україні в 60–80-ті роки ХХ ст.» (Х., 2011) [15] розглянуто етапи становлення та принципи діяльності управлінського механізму реалізації державної свято-обрядотворчої політики. Через те, що особливості організаційного процесу театралізованих свят радянського періоду раніше не висвітлювалися у роботах наших попередників, заявлена тема стала предметом дослідження даної публікації.

Після жовтневих подій 1917 р. в Петрограді і встановлення більшовицької влади на більшості територій колишньої Російської імперії, радянська святкова обрядовість стала важливою складовою нової державної політики, вагомим фактором ідеологічного впливу на свідомість напівосвічених мас пролетарського населення країни.

Початком організації театралізованих свят у радянський період можна вважати 1919 р., коли при Народному комісаріаті освіти було створено секцію масових вистав і видовищ. Дана структура займалася відбором, класифікацією та влаштуванням свят, які мали відзначатися у новоствореній Країні Рад. Головною рисою святкової обрядовості 1920–1930-х рр. стало використання театралізації, завдяки якій більшість подій справлялася із надзвичайною помпезністю, примушувала аудиторію повторно переживати революційні пориви, спонукала вірити у перемогу соціалістичних ідеалів.

Ініціатива влаштування подібних заходів частіше належала місцевим активістам, переважно молоді, відданій більшовицькій справі. «Спостерігалася загальна тенденція спрощення обрядовості, певною мірою стихійність. Місцеві керівники намагалися перетворити кожну подію (проголошення радянської влади на місцях, відкриття фабрик, заводів, клубів, шкіл, пам'ятників, обнародування важливих документів партії) на масове дійство, яке мало об'єднувати населення для виконання завдань соціалістичного будівництва» [6].

До середини 1930-х рр. визначилися найважливіші (державні) свята Радянського Союзу, що відігравали найбільш значущу роль у виховній ідейно-політичній роботі партії більшовиків. До них належали Річниці Жовтневої революції (7–8 листопада), День народження головного радянського ідеолога – В. Леніна (22 квітня), День міжнародної солідарності трудящих (1–2 травня), День Конституції СРСР (5 грудня), День утворення СРСР (30 грудня), День Радянської Армії і Військово-Морського флоту (23 лютого), Міжнародний жіночий день (8 Березня).

Масові театралізовані видовища, що влаштовувалися в ці святкові для радянських людей дні, за формою ставали поєднанням політичних мітингів і народного театру. Їх творці використовували поезію, музику, елементи театраль-но-декораційного мистецтва, хореографію, спортивні виступи. Сценарний план проведення таких заходів був однотипним. Приміром, зранку в червоних кутках чи клубах влаштовувалися урочисті збори або зустрічі депутатів з населенням; у другій половині дня відбувалися олімпіади художньої самодіяльності, концерти або вечори спогадів, де використовувалися різні форми радянської політосвітньої роботи. Масово розповсюджувалися листівки, вивішувалися червоні прапори і транспаранти з ідеологічними гаслами, читалися лекції, доповіді. У великих містах нерідко організовувалися демонстрації, де в оформленні колон використовувалися яскраві художньо-емоційні елементи (плакати, лозунги). Тематичні театралізовані дійства нерідко перетворювалися на монументальні вистави, в яких брали участь різні верстви населення [5, с. 40].

Важливого значення надавалося формуванню ідеологічної свідомості дітей. У дні державних свят в установах дитячого виховання (школах, Будинках піонерів) традиційними формами масового святкування ставали урочисті збори, на яких вшановувалася пам'ять героїв революції, ветеранів праці, кращих працівників; кінолекторії, театралізовані літературно-музичні тематичні вечори з конкурсами піонерської та комсомольської пісні або поезії; запалення вогнищ відваги, карнавальні демонстрації на громадсько-політичну тематику [16, с. 20].

З кін. 1950-х – поч. 1960-х рр. розвиток культури в СРСР обумовився лібералізацією суспільства. Масові свята соціалістичної спрямованості почали щільніше поєднуватися з традиційним мистецтвом, органічно включаючи в себе майже всі структурні елементи театралізації – народні пісні, танці, музику, художнє слово. Яскравим прикладом такого синтезу стали трудові свята, пов'язані з циклом сільськогосподарських робіт (Свято першої борозни, Свято колгоспного врожаю, Свято механізатора, Свято тваринника, Свято землероба – згодом злилися в єдине Всесоюзне свято працівника сільського господарства).

Сценарії до урочистих заходів, як правило, затверджувалися місцевими партійними організаціями. У день свята проводилися масові демонстрації колгоспних досягнень

за участю різноманітної сільськогосподарської агротехніки. У хатах-читальнях, сільбуддах, бібліотеках влаштовувалися лекції, доповіді, консультації агрономів. Підкреслимо, що з метою викоренення традиційних релігійних свят, дати для святкування колгоспних урочистостей завжди призначалися на дні вшанування пам'яті важливих християнських святих.

Святкування, зазвичай, розпочиналося патетичною частиною – зборами, на яких підводилися підсумки господарського року, висвітлювалися здобутки, видавалися премії (в окремих випадках присуджувалося почесне звання «революціонера землі»). Відзначені нагородами виголошували короткі промови, розповідали про досвід господарювання. Переможцям присуджували перехідний Червоний прапор. Завершальним актом церемоніальної частини ставало відкриття сільськогосподарських виставок та їх організований огляд. У день свята відбувалися концерти художньої самодіяльності, агросуди, в яких у формі театралізованих сценок, побудованих на конкретних фактах, засуджувалася стара культура землеробства. Організовувалися карнавали з дійовими особами: «Врожай», «Бур'ян», «Агротехнічна наука», або інсценізовувалася зустріч символічних театральних персонажів Весни та її посланців – Березня, Квітня, Травня. Ввечері у сільбуддах влаштовувалися масові гуляння з «аукціонами», де селяни купували сортове насіння, сільськогосподарську літературу, дрібний реманент, мінеральні добрива тощо [11, с. 75].

У цьому контексті не можна не навести кілька яскравих прикладів типових радянських сценаріїв святкування початку сільськогосподарського року. Перший з них ілюструє урочистості, пов'язані із святом Першої борозни (записано у с. Вербівка Пологівського району Запорізької області): «Свято хліборобської весни проходить на польовому стані, прикрашеному такими гаслами: «Плани партії – плани народу!», «Механізатори! Доля врожаю у ваших руках!», «Весняний день рік годує». Лунають музика, пісні. На лінійку готовності шикуються трактори. Стоять, чекаючи команди, водії. Чути голос диктора: «Чолом тобі, земле родюча!..» Секретар парторганізації колгоспу надає право підняти прапор переможцям соціалістичного змагання господарства. Виступають голова колгоспу, головний агроном, бригадир тракторної бригади [...]. Відбувається урочисте посвячення в хлібороби молодого поповнення. Ветеран господарства віддає наказ працювати тільки сумлінно. Молодь виголошує клятву землероба на вірність професії. Перерізана червона стрічка – і трактори вирушають у путь...» [11, с. 77–78].

Іншим прикладом слугуватиме Свято зеленого колосу, що народилося на поч. 1960-х рр. на Львівщині. Воно відбувалося у червні, найчастіше проводилося на лісовій галявині, прикрашеній транспарантами, діаграмами виробничих показників, тематичними художніми панно. Центральним місцем свята ставала театралізована зустріч Весни і Літа: «По доріжці у супроводі дівчат-веснянок, зі снопом зеленого колосся на сцену виходить Весна. Дівчата-веснянки виконують традиційну жнивварську пісню [...]. Звучить музика. Наближається Літо. Його супроводжують трое юнаків, що символізують літні місяці – Червень, Липень, Серпень. Посланці Літа, одягнені в українські народні костюми, прикрашені вінками зі спілого колосся, несуть пишні короваї. Літо вітає Весну з трудовими успіхами, а присутніх колгоспників зі Святом зеленого колосу. Весна

доповідає Літу про вчасне виконання польових робіт [...]. Літо вручає секретареві райкому (або обкому) партії символічні дари – короваї – і звертається до колгоспників із закликом спрямувати всі свої зусилля, вміння і досвід на боротьбу за новий врожай...» [11, с. 78–79].

Відзначимо, що елементи театралізації можна було зустріти і в радянських календарно-побутових святах. Головне місце серед них, безперечно, належало зустрічі Нового року. Передусім, не можна не зацентувати на оформленні новорічних урочистостей як театралізованого дійства. Головним його атрибутом ставала прикрашена ялинка з червоною п'ятикутною зіркою на верхівці. Зауважимо, що в різні роки ставлення радянських ідеологів до новорічного дерева було неоднозначним. У 1920 рр. ялинку оголосили буржуазним забобоном, елементом релігійного культу, але вже у сер. 1930-х рр. вона зайняла центральне місце в радянському ритуалі святкування Нового року. В її оформленні переважала загальнорадянська, інтернаціональна символіка, що визначала спільні тенденції в розвитку новорічної святковості всіх народів СРСР. Окрім зірки ялинку прикрашали емблемами серпа і молота, Спаської вежі Московського кремля, стилізованими макетами радянських космічних кораблів і супутників [11, с. 163].

Якщо у дорадянський час свято Нового року мало родинний характер, то у наступні десятиліття воно водночас набуло громадських рис. У 1920 р. зародилася форма відзначення новорічного свята у трудовому колективі (залишалася актуальною протягом всього радянського часу). Вона включала урочисті збори, присвячені закінченню господарського року та карнавал біля ялинки з Дідом Морозом і Снігуронькою. У 1960–1970-х рр. використання у радянській новорічній обрядовості традиційних народних елементів дозволило урізноманітнити зимові розваги. Приміром, в сільській місцевості трансформувався звичай рядження. Утворювалися щедрувальні групи, до складу яких входили юнаки і дівчата ряджені Дідом Морозом, Снігуронькою, Новим і Старим роком, Ведмедем, Козою, Маланкою та ін. персонажами. Щедрували (народні колядки і щедрівки замінили величальні пісні радянської тематики) насамперед передовикам виробництва, кращим робітникам села.

Багатими на елементи театралізації були радянські сімейні свята, які поєднали в собі риси соціалістичного побуту і давні народні традиції («червоні хрестини», «звіздзини», «червоне весілля», «комсомольське весілля», «червоний похорон» тощо). Приміром, громадське іменування дитини в 1920-х рр. відкривалося церемонією виносу прапора і супроводжувалося співом «Інтернаціоналу». Почесні гості вітали батьків, вручали подарунки для дитини: піонерський галстук, комсомольський значок, а також предмети побутового вжитку. У 1960-х рр. в обряді громадянського іменування новонароджених брали участь жовтенята і піонери, які несли кошики квітів і устелювали ними дорогу від порога Будинку урочистостей до столу обрядової комісії. Під час запису дитини в «Книгу актів громадянського стану» піонери декламували вірші або співали пісень радянських композиторів, потім дарували немовлятам зірочку жовтенята і піонерський галстук [14, с. 84].

Центральною подією святкування комсомольських весіль була реєстрація шлюбів представниками радянської влади і громадськості. Ідеологічна сторона урочистостей

підкреслювалася відповідною радянською символікою: портретне або скульптурне зображення В. Леніна, лозунги (приміром, «Міцна сім'я – міцна держава»), Державний герб і прапор СРСР. З 1970-х рр. їх доповнили різноманітні панно, картини радянських художників, кераміка, живі і штучні квіти тощо. Спільним атрибутом офіційних осіб стала синьо-червона стрічка із зображенням герба УРСР або червона – із зображенням герба СРСР. Емоційний вплив ритуалу підсилював музичний супровід – урочиста музика або пісня у хоровому виконанні аматорських художніх колективів. Окремою частиною сценарного плану комсомольського весілля ставало покладання молодятами квітів до пам'ятника В. Леніну або монумента чи братської могили загиблих у Другій світовій війні.

Окрім державних, трудових, календарних і родинно-побутових свят життя радянських людей заповнювалося святкуванням локальних урочистостей (День або ювілей міста), річниць з'їздів комуністичної партії тощо. Святкування таких подій нерідко набувало монументального характеру. Зокрема на рубежі 1970-х – 1980-х рр. було розроблено і затверджено нові принципи і прийоми режисури масового дійства. Передусім, це активізація глядача, який ставав безпосереднім учасником урочистих подій. Урізноманітнилися художні засоби (музика, світло, кінофрагменти, тіньове і пластичне вирішення, гігантські ляльки, маски, макети тощо), відбулося поєднання драматичної дії з танцювальними, пластичними і спортивними номерами, у сценічну дію залучилися декоровані колони велосипедистів, мотоциклістів тощо [15].

Яскравим прикладом організації загальноміського театралізованого заходу останнього десятиліття радянської влади в Україні стала театралізована вистава, що відбулася в столиці УСРР 29 травня 1982 р. на Республіканському стадіоні (нині – Національний спортивний комплекс «Олімпійський») на честь святкування 1500-річчя заснування Києва. Урочисте театралізоване дійство відбулося у присутності 100 000 осіб. У виставі було задіяно понад 23 000 артистів, спортсменів, волонтерів. На полі стадіону перед глядачем розгорнулися сюжети на тему заснування міста. Сучасники описували це театральне видовище так: «Перед переповненою чашею київського стотисячника вживу пройшла вся 1500-річна історія міста. У спортивних номерах одночасно брали участь тисячі людей. На трибунах змінюючи одна одну, з'являлися «живі написи», раз у раз лунали оплески – глядачі не приховували захвату...» [2].

Отже, театралізовані свята радянської доби охоплювали майже всі події в житті громадян СРСР. Однією з головних особливостей їх організації став їх «ідеологічно вивіреним» формат, який досягався шляхом впровадження необхідних форм комуністичної символіки, емблематики, атрибутики, новотворень у галузі святково-обрядового мистецтва, усунення старих (переважно релігійних) свят. Яскравою ознакою радянських театралізованих урочистостей була їх певна «трафаретність», що характеризувалася помпезністю, обмеженістю та «ідейністю» тематики (міжнародне братерство трудящих всього світу, перемога праці над капіталом, прагнення радянського народу до миру і побудови комунізму тощо), однаковістю режисерських прийомів та художнього оформлення. Безперечно, вивчення особливостей організації масових свят у СРСР не обмежується лише даною науковою розвідкою і вимагає подальшого історико-культурологічного розгляду з оприлюдненням отриманих результатів в

авторських та колективних монографіях, присвячених генезису вітчизняного режисерського мистецтва.

Література:

1. Бульванкер В. Праздники нашей улицы / В. Бульванкер. – Ленинград : Детская литература, 1967. – 120 с.
2. Велика історія «Олімпійського». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://football-ua.com/2013/08/08/velika-istorija-olimpijskogo>
3. Каганов Ю. О. Радянські свята та обряди у контексті ідеологічної політики в Україні другої половини ХХ століття / Ю. О. Каганов // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Вип. XXXVI. – 2013. – С. 186–194.
4. Кувеньова О. Ф. Свята колгоспної України / О. Ф. Кувеньова. – Київ : Товариство «Знання», 1963. – 40 с.
5. Кузіна Н. Державна політика по впровадженню радянської обрядовості в Українській РСР / Н. Кузіна, А. Аль-Анні // Етнічна історія народів Європи. – Вип. 38. – 2012. – С. 40–44.
6. Лубенець Є. Впровадження радянських свят в УСРР (1920-ті рр.) / Є. Лубенець. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://historical-club.org.ua/istoriya-ukrayini/mizhvoeyennij-period/724-vprovadzheniya-radyanskix-svyat-v-usrr-1920-ti-rr.html>
7. Пархоменко М. Т. Обряди у нашому житті / М. Т. Пархоменко. – Київ : Товариство «Знання», 1988. – 48 с.
8. Пенькова О. Б. Традиції, свята та обрядовість населення Східної України в 1960-х – середині 1980-х рр. : державна політика і повсякденне життя : автореф. на здобут. наук. ступеня канд. істор. наук : 07.00.01 / О. Б. Пенькова; Донецький нац. ун-т. – Донецьк, 2006. – 20 с.
9. Рольф М. Советские массовые праздники / М. Рольф. – Москва : РОССПЭН, 2009. – 440 с.
10. Советские праздники и обряды: Опыт, проблемы, рекомендации. – Москва : Профиздат, 1986. – 336 с.
11. Соціалістична обрядовість на Україні: Історичний досвід та сучасні проблеми / Ю. Г. Гошко, Р. І. Дмитренко, Н. І. Здоровега. – Київ : Наукова думка, 1983. – 223 с.
12. Стеценко С. Розвиток та вдосконалення радянських свят і обрядів / С. Стеценко // Народна творчість та етнографія. – 1976. – № 5. – С. 8.
13. Тульцева Л. А. Современные праздники и обряды народов СССР / Л. А. Тульцева. – Москва : Наука, 1985. – 189 с.
14. Худащ Л. С. Дитячі та юнацькі свята: Із досвіду 70-х років / Л. С. Худащ. – Київ : Наукова думка, 1982. – 164 с.
15. Чуйко В. О. Ретроспективний огляд розвитку масових свят в Україні в 60–80-ті роки ХХ ст. / В. О. Чуйко // Культура України: зб. наукових праць. – Вип. 34. – Харків : ХДАК, 2011. – С. 163–172.